

MILAN Ducháček a kol.:

Za rovnocennost evropských plemen: československá antropologie tváří v tvář rasismu a nacismu

[For the Equality of European Breeds: Czechoslovak Anthropology in the Face of Racism and Nazism]

Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i.; NLN, 2023; vydání první, 320 s.

DOI: <https://doi.org/10.31577/SN.2025.1.08> © Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV, v. v. i.
© 2025, Jakub Štofanič. This is an open access licensed under the Creative Commons

Tak ako existujú filmy o filmoch, nájdeme aj knihy o knihách. Nie je ich určite málo a táto kolektívna monografia je jednou z nich. Venuje sa projektu, autorom, obsahu a recepcii práce *Rovnocennost evropských plemen a cesty k jejich ušlechťování* vydané v roku 1934 v Prahe (Weigner, 1934). Publikácia, ktorú editoval v tridsiatych rokoch 20. storočia lekár Karel Weigner, vyšla nákladom České akademie věd a umění. Mala sa stať zbraňou na poli vedeckého boja proti antisemitskému nacistickému rasizmu, ktorý na telo a telesnosť hľadel len pohľadom germánskej, nordickej či árijskej rasy. Edičný počin predstavoval kolektívny protest proti nastickej rasovej doktríne a vďaka prekladom i článkom mal silný ohlas i za hranicami Československa. Autori sa v ňom vyjadrili k neudržateľnému pohľadu rasovej nadradenosti niektorých národov, respektíve k predstave rasovej čistoty, ako nástroja a cieľa zušľachťovania ľudstva (Ducháček, 2023: 179). Publikácia *Rovnocennost evropských plemen* je tak obvykle vnímaná ako prvý európsky verejný protest proti rasovej ideológii vo vedeckej práci. Práve súhra týchto charakteristík zaujala niekoľkých súčasných odborníkov natoľko, že sa na autorov a kontext práce pozorne zamerali i po deväťdesiatich rokoch od jej vydania.

Podobné témy naviazané na postoje jednotlivých vedcov v rasových otázkach či výskume eugeniky v prostredí Československa pritom v posledných rokoch silne rezonujú. Výsledky výskumu tak prinášajú publikácie, ktoré sa snažia o novú interpretáciu rasovej ideológie cez štúdium života a intelektuálneho sveta osobností, ako Aleš Hrdlička (Brandon, 2023), či celých vedeckých projektov – Ústav pre vlastivedný výskum / Institut für Heimatforschung (Panczová, Kiliánová, Kubisa, 2021). Spoločne s recenzovanou knihou tak nadväzujú na prácu o eugenike v stredovýchodnej Európe v prvej polovici 20. storočia vydané skoro pred desiatimi rokmi (Turda, Ed., 2015).

Kolektív autorov vedený Milanom Ducháčkom si v projekte podporenom Grantovou agentúrou ČR vytýčil za cieľ zmapovať korene a zhodnotiť ohlas i ústredné argumenty možno už zabudnutej publikácie *Rovnocennost evropských plemen*. Snažil sa tak o jej problematizovanie a ukázanie rôznorodejších perspektív. Osem autoriek a autorov sa snažilo o priblíženie a analýzu hlavných aktérov spojených s touto knihou, i kontextov dobovej antropológie, eugenického myslenia a spoločenského či politického angažovania sa vedy a vedcov. Výsledná

práca autorského tímu je tak hlavne príspevkom k dejinám vedy, so špeciálnym zreteľom na fyzickú antropológiu, medicínu, eugeniku a etnológiu. Naprieč celou publikáciou dominuje biografický prístup zameraný na osudy jednotlivých aktérov, ktorí sa priamo podieľali na vydaní knihy *Rovnocennost evropských plemen*, alebo predstavovali pre celý projekt silnú inšpiráciu a podporu.

Prvá zo štúdií predstavuje pôvodom českého, ale v USA pôsobiaceho antropológa Aleša Hrdličku. Sústreďuje sa hlavne na jeho vplyv na ponímanie rasy v československej vede, ako aj na jeho organizačné a finančné zapojenie sa do rozvoja tejto vedy vo svojej starej vlasti. Zaujímavo poukazuje na spôsob, akým sa mladý prisťahovelec v USA dostal k štúdiu medicíny a ako sa presadil vo vedeckých inštitúciách. Markéta Křížová upozorňuje na moment, že vyštudoval eklektickú a homeopatickú medicínu, a teda nie klasickú lekársku fakultu. Chýbalo mu formálne stredoškolské aj vysokoškolské vzdelanie, ale predovšetkým hlbšie znalosti biológie a matematiky, ktoré limitovali jeho ďalšie bádanie (nebol schopný využívať komplikovanejšie štatistické vyhodnocovanie alebo komparatívnu anatóniu). Dokázal sa však presadiť vo vedeckej sfére a v roku 1904 zaujal pozíciu kurátora fyzickej antropológie v Národnom múzeu Spojených štátov. Z tejto pozície následne ovplyvňoval aj československú vedu po roku 1918. Na príprave publikácie *Rovnocennost evropských plemen* sa však nijak priamo nepodieľal. Zohral tak len rolu inšpirátora a mentora pre mnohých vedcov a vedecké projekty v medzivojnovom Československu.

Rozvoj antropológie priamo v Československu je predstavený na trojici vedcov: Jindřich Matiegka, Jiří Malý a Vojtěch Suk. Filip Herza v kapitole venovanej tejto trojici bádateľov ukazuje, že v našich vedeckých kruhoch viac než otázky rasizmu rezonovali dlhodobo diskusie o zušľachťovaní populácie. Eugenika tak hrala omnoho významnejšiu úlohu než úvahy o rasách a rasizme. Matiegka delil ľudstvo do troch základných rás – bielej, čiernej a žltej. V rámci bieleho plemena presadzoval ďalšie členenie do sub-rasových skupín, alebo rasových typov: nordický, mediteránny, alpínsky, východný a dinársky. Herza upozorňuje rovnako na moment, že okrem národopisca Karla Chotka a Jiřího Malého sa nikto z autorov spisu *Rovnocennost evropských plemen* nezamýšľal nad rovnocennosťou presahujúcou príslušníkov „bieleho plemena“. Predstava o jeho civilizačnej nadradenosti tak v dobovej antropológii ostala nespochybnená a ostatné rasy boli naďalej chápané ako zástupcovia nižších vývojových stupňov v oblasti kultúry, ale aj telesných a duševných dispozícií. V práci z roku 1934 bol síce diskurz o beloške nadradenosti zmiernený polemikou o vzťahoch európskych plemien a národov, aj v nej sa však objavovali zmienky o „problematickosti“ rasového miešania.

Zo spomínaného rámca biografického prístupu vybočuje len jedna kapitola, ktorá si všimá v krátkosti ohlasy na publikovanie práce *Rovnocennost evropských plemen* v Juhoslávii,

Rumunsku, Rakúsku a Maďarsku. Vojtěch Pojar tak na pätnástich stranách sleduje recepciu tejto knihy v blízkom zahraničí.

Záver monografie je venovaný reakciám popredných humanitných vedcov na problémy rasy. Lubor Niederle, Karel Chotek a Jiří Horák sú predstavení ako autori, ktorí doplnili prírodovedecké state kolegov. Milan Ducháček upozorňuje, že aj keď bol editorom generálny sekretár Českej akadémie vied a umení Karel Weigner, ideovými tvorcami a iniciátormi celej publikácie *Rovnocennost evropských plemen* boli archeológ Lubor Niederle a antropológ Jindřich Matiegka. Následne približuje trojicu „duchovédnych“ príspevkov a postoje ich autorov.

Kniha autorského kolektívu okolo Milana Ducháčka je kvalitným príspevkom k dejinám antropológie, ktorý sa pohybuje na pomedzí ďalších disciplín, ako medicína, fyzická antropológia, etnológia a eugenika. Problémom však ostáva jej značná rozdrobenosť. Jednotlivé štúdie na seba nadväzujú len minimálne, rôzni sa i ich dĺžka a kvalita. Zamýšľaná monografia sa tak triešti do podoby jednotlivých príspevkov a pôsobí skôr ako rozpracované vydanie konferenčných príspevkov. Dochádza i k tomu, že jednotliví autori opakujú argumenty a informácie, ktoré už raz v práci zazneli, čo pôsobí rušivo. Aj napriek týmto kritickým poznámkam sa však domnievam, že publikácia otvára dôležité otázky spojené s politickým a spoločenským angažovaním sa vedcov v realite tridsiatych rokov 20. storočia. Môžeme ju tak chápať aj ako cennú súčasť a príspevok k dejinám etnológie a ďalších zmienených vedných disciplín.

JAKUB ŠTOFANÍK,
Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i.

LITERATÚRA

- Brandon, M. A. (2023). *The Perils of Race-Thinking: A Portrait of Aleš Hrdlička*. Budapest: Central European University Press.
- Ducháček, M. a kol. (2023). *Za rovnocennost evropských plemen: československá antropologie tváří v tvář rasismu a nacismu*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i., NLN.
- Panczová, Z., Kiliánová, G., Kubisa, T. (2021). *Národopis na Slovensku v službách Tretej říše*. Bratislava: Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV, Marenčin PT.
- Turda, M. (Ed.) (2015). *The History of East-Central European Eugenics, 1900–1945: Sources and Commentaries*. London: Bloomsbury.
- Weigner, K. et al. (Ed.) (1934). *Rovnocennost evropských plemen a cesty k jejich ušlechťování*. V Praze: Česká akademie věd a umění.